

1998.-С 35

23. Волинь – 1901. – 27 июля

24. Памятная книжка Волынской губернии на 1912 г. – С.182

25. Там же.–С.183

26. Волинь. – 1901. – 27 июля

А. М. Боровик

3 історіографії проблем українізації загальноосвітніх шкіл 1917-1920 рр.

Питання українізації та формування національної системи освіти у 1917-1920 рр. приваблювали значне коло дослідників вітчизняної історії. Наукові роботи з цих питань, виходячи з проблемно-хронологічного підходу, умовно можна поділити на три періоди: 1) 1917- 1920 рр., 2) 1921- і до кінця 80-х років ХХ століття, 3) з кінця 80-х років – до наших днів. Проте у вітчизняній історіографії за цей час існувало дві історіографічні школи – національно-демократична та радянська. Позиції національно-демократичної історіографії були започатковані на першому етапі вивчення і продовжені на останньому. Але через обмежений обсяг статті автор зосередить увагу лише на перших двох періодах.

Висвітлення питань реформування школи розпочалось синхронно з практичними кроками по її здійсненню. На сторінках журналу Всеукраїнської учительської спілки "Вільна українська школа" з'явилося багато публікацій з цієї тематики. Авторами статей були активні прибічники української школи О. Дорошкевич, О. Музиченко, Ф. Сушицький, П. Холодний, Я. Чепіга [1] та інші безпосередні учасники реформи школи. Переважна більшість статей носили не лише теоретичний, а й методичний та пропагандистський характер. Зазначені праці розкривають різнобічні проблеми перетворень у системі освіти, хід українізації, підготовку педагогічних кадрів, роль учительських профспілок у реформуванні освіти, визначають гальміані чинники на шляху перебудови шкільної справи.

Саме за часів революційних змін склалися сприятливі умови для підготовки ґрунтовних праць з історії України, у яких були висвітлені питання організації національної системи освіти. У роботах державних діячів УНР В. Винниченка, М. Грушевського, С. Петлюри [2] були також порушені питання культурно-освітнього життя українського народу.

Проте перша ґрунтовна, узагальнююча праця з історії створення національної школи того часу була підготовлена комісаром народної освіти Київської губернії С. Постернаком [3] і видана у 1920 р. У тринадцяти розділах цієї книги автор зосередив увагу на формуванні національного характеру освітнього руху в Україні. С. Постернак характеризував основи напрямки реформи освіти починаючи від початкової до вищої школи. Автор приділив значну увагу питанням українізації загальноосвітньої школи і наголосив, що ці перетворення стали можливими лише за широким підтримки з боку української громадськості. Він наводить узагальнюючі статистичні матеріали про мережу шкіл того часу. С. Постернак звертає увагу на створення законодавчої бази діяльності педагогічних колективів, особливо для подолання негативного впливу деяких батьківських комітетів середніх шкіл у процесі українізації цих навчальних закладів. У роботі також висвітлено діяльність Міністерства освіти по підготовці учительських кадрів, розширенню мережі фахових навчальних закладів і у тому числі створенню українських університетів.

Отже, у першому періоді вивчення процесу українізації шкіл відбувалось паралельно з його ходом. Аналіз ходу освітянських реформ здійснювали українські педагоги - їх безпосередні учасники. Ці праці нині є унікальним джерелом для

з'ясування різноманітних проблем реформи школи періоду національно-демократичної революції в Україні. Вони дають можливість узагальнити й систематизувати тогочасний досвід, хоч деякі роботи не позбавлені суб'єктивізму та окремих неточностей.

Значний вплив на необ'єктивну оцінку шкільної реформи 1917-1920 рр. у радянській історіографії, тобто у другому періоді вивчення проблеми, мало негативне ставлення лідерів більшовицької партії та радянської влади до діяльності Української Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського та Директорії УНР. Це привело до того, що у історичній науці утвердилась лише негативна оцінка ролі українських урядів періоду 1917-1920 рр. у державотворчих процесах того часу, а разом з тим і у освітянських перетвореннях. Типовим твердженням радянської історіографії було те, що лише завдяки розпочатим перетворенням більшовицької партії та радянського народного комісаріату освіти було здійснено рішучі кроки у реформуванні школи. Початковий етап українізації школи пов'язували з політикою українізації, що була розпочата більшовиками в 1920 р. А все, що стосувалось діяльності демократичних урядів у цьому напрямку, було під офіційною забороною або ж подавалось крізь призму "буржуазного націоналізму".

У 20-ті роки, коли за радянської влади продовжувала здійснюватись політика українізації, жоден з авторів досліджень історії освіти навіть не наважився згадати у позитивному плані про початковий етап українізації, розпочатий Центральною Радою. У книзі Г. Гринько "Очерки советской просветительной политики" [4] акцентується увага на основних заходах радянських органів влади у галузі освіти і дається лише побіжно оцінка реформам своїх попередників. На думку автора період 1917-1920 рр. був рухом за інерцією, поштовхом до якого стала Лютнева революція, а теоретичною основою – розробки німецької соціал-демократії з питань освіти.

Дослідження Я. Рябло "Народна освіта на Україні за десять років революції" [5], що вийшла у 1927 р., нібито повинна була підсумувати розвиток освіти від Центральної Ради і до радянської доби. Проте автор також з'ясовує лише досягнення у галузі освіти радянського періоду часу.

У подальшому дослідження історико-освітніх проблем в Україні все більше гальмувалось через втручання більшовицьких ідеологів у творчий процес. Тому дослідження 30-50-х років навряд чи можна назвати об'єктивними по відношенню до національно- демократичних перетворень в Україні у 1917-1920 рр. Все більш пріоритетними у працях науковців були питання історії Жовтневої революції, громадянської війни, ролі більшовицької партії та інші. А разом з тим нав'язувалась ідея про невпинну боротьбу Комуністичної партії та радянського керівництва проти ворожих елементів. Про це свідчить видання народного комісаріату освіти "На фронті культури" [6]. У книзі було названо поіменно "ворогів" союзнаї політики в Україні. Наприклад, М. Скрипник звинувачувався у трюккістському підході до історії і у наклепах на минуле більшовицької партії. Оплотом контрреволюції у педагогіці названо Харківську педагогічну школу, яка мала "язно фашистський зміст".

Праці 20-30 років мали певні, притаманні їм, специфічні особливості. Авторами їх були переважно не науковці-історики, а партійні та державні керівники, які, аналізуючи розвиток освіти в Україні, згадували лише про радянський період реформ. У них можна знайти фактичний матеріал про хід українізації шкіл за радянського часу. Аналіз цих подій здійснювався з позицій правлячої партії, був неповний і односторонній, адже з поля зору дослідників зникли події початкового етапу українізації.

Після того, як у середині 30-х років була розпочата кампанія боротьби з "українським буржуазним націоналізмом", що фактично була спрямована проти передової української інтелігенції, політика українізації була припинена, як і будь-

які дослідження у цьому напрямку. До середини 50-х років навіть сама згадка про українізацію була заборонена.

Історична наука в умовах десталінізації другої половини 50-х років виявила деякий інтерес до освітянської тематики, хоч висвітлення питань політики українізації на цей час були неактуальними. У зв'язку із святкуванням 40-ї річниці Жовтневої революції з друку вийшло кілька узагальнюючих праць з історії освіти України. Так, у роботі Л. Черкашина [7] виділено окремий розділ про загальне навчання в Україні періоду 1917-1920 рр. Але якраз у ньому автор вдається до перекручення фактів і, наприклад, Центральну Раду визначає як антинародне утворення і привівнісе її до діяльності білополяків, "які руйнували школи", що були осередком радянської культури. Автор обминає увагою важливі реформи українських демократичних урядів по здійсненню всенародного навчання і вказує на декларовану радянською владою доступність до навчання дітей робітників і селян, "позбавлених раніше можливості вчитися". Жодним словом у роботі не згадується про надання школі національного характеру та її українізацію.

Узагальнююча праця, присвячена 40-річчю революції, вийшла у 1957 р. "Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР (1917-1957)" [8]. В ній умщено ряд статей, серед яких виділяється робота М. Гриценка "Сорок років розвитку радянської школи в Українській РСР". Характеризуючи початковий етап революції, автор називає М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюру – "агентами іноземного імперіалізму... запеклими ворогами українського народу". Автор не обмину увагою процесу українізації школи і показав її в дусі традиційних поглядів радянської ідеології. Характеризуючи Генеральний секретаріат освіти, автор, не навівши переконливих фактів, стверджував, що його діяльність була спрямована головним чином "у насильницькій українізації всієї шкільної мережі, у забороні викладання російської мови" [9].

З пом'якшенням політичного режиму 60-х років в ітчизині дослідники звернулись і до вивчення процесу українізації. У 1965 р. була написана, а у 1968 р. у Мюнхені вийшла з друку робота І. Дзюби "Інтернаціоналізм чи русифікація?" [10]. У ній автор критично проаналізував пізні роботи В. Леніна та політику Комуністичної партії з національного та мовного питання. Особливо акцентував увагу на згортанні українізації на початку 30-х років. Ця робота викликала різке невдоволення керівників Комуністичної партії, тому дослідження процесів українізації знову були призупинені, а сам факт її проведення замовчувався у друкованих виданнях.

Отже, з 1921 р. і до кінця 80-х років ми взагалі не зустрічаємо робіт, автори яких би ставили мету вивчення проблем українізації загальноосвітніх шкіл за часів національно-демократичної революції 1917-1920 рр. Про ці проблеми частково згадувалось у контексті насильницької українізації шкіл буржуазно-націоналістичними урядами. Система ідеологічних поглядів та закомплексованість так званим партійно-класовим підходом, що панувала у історичній науці радянської України, значною мірою вплинула на об'єктивність висвітлення питань українізації школи. Та вина у цьому не стільки учених істориків, скільки відсутність можливості доступу до першоджерел і архівних документів та певні ідеологічні бар'єри у висвітленні цих питань.

Література

1. Дорошкевич О. Огляд життя середньої школи // Вільна українська школа. – 1918. – № 5-6. – С. 47-53; Музиченко О. Питання про єдину школу на Україні // Там само. – 1918-1919. – № 8-9. – С. 85-89; Сушицький Ф. Принципи українознавства // Там само. – 1917. – № 2. – С. 83-88 та інші.

2. Винниченко В. Відродження нації. У 3-х частинах. Репринтне відтворення видання 1920 р. – К., 1990; Грушевський М. Про українську мову і українську справу. Статті і замітки. – К.: Книгар, 1917; Петлюра С.В. Статті, листи, документи / Упор. Сергійчук В. – К. 1999 –Т. 3.
3. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр. – К.: Друкар, 1920.
4. Гринько Г. Очерки советской просветительной политики. – Харьков: Путь просвещения, 1923.
5. Ряппо Я. Народна освіта на Україні за десять років революції. – К., Держвидав України, 1927.
6. На фронті культури. – К., 1935.
7. Черкашина Л. Загальне навчання в Українській РСР (1917-1957). – К.: Радянська школа, 1958.
8. Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР (1917-1957). – К.: Радянська школа, 1957.
9. Там же. – С. 35.
10. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? – Мюнхен: Сучасність, 1968.

С. В. Адамович

Загальна українська культурна рада (1915 – 1918 рр.): невідома сторінка з історії українських культурно-освітніх організацій

У період Першої світової війни для опіки над шкільництвом та культурним життям українців Австро-Угорщини було засновано Загальноукраїнську Культурну Раду (ЗУКР). Її створення ініціював "Інформаційний комітет для українського учительства Галичини і Буковини". На нараді, скликаній цим комітетом 22 січня 1915 р. за участю представників українських культурних товариств і парламентських клубів, обговорювалося питання формування організації. Керівникам зборів було доручено підготувати статут майбутньої інституції, який було розглянуто на наступних нарадах 30 січня, 4-5 лютого 1915 р. [1].

У нарадах взяли участь представники більшості західноукраїнських громадсько-політичних організацій* та представники депутатського корпусу Запрошення отримали наддніпрянські політемігранти з Союзу визволення України (СВУ) [2].

Нарада 5 лютого 1915 р. започаткувала діяльність ЗУКР. На ній було ухвалено назву організації, обрано керівництво. Президентом Ради став старійшина української політики, депутат австрійського парламенту Ю. Романчук, його віце-президентами – професор Львівського університету О. Колесса, краєвий інспектор О. Попович, депутат галицького сейму І. Макух [3]. До її складу увійшли представники політичних структур Галичини, Буковини і Наддніпрянщини та найважливіших західноукраїнських культурно-просвітніх товариств і організацій.

Основу структури ЗУКР становила Головна Управа, яка поділялася на три секції: 1) народного шкільництва, 2) середнього шкільництва, 3) вищих шкіл, науки, літератури, штуки і популярних викладів [4]. До третьої секції увійшли наддніпрянці А. Жук і О. Скоропис-Йолтуховський, причому А. Жука було обрано заступником голови секції [5].

У Загальній Українській Раді ЗУКР перебрала на себе виконання функцій просвітньої секції: вона ставила перед собою завдання "надавати головні напрями нашому культурно-освітньому життю" [6]. Її робота, за словами буковинського діяча О. Поповича, "була більш продуктивною", аніж діяльність Загальної Української Ради [7].